

base of the writer works are exposed. The poetic, prosaic and dramatic works of the writer, which sanctified to this period of national history, are considered. Character of prince Daniel Galitskiy is analyzed in detail. The ideological, semantic and style dominants in the works by O. Lupiy are defined.

Key words: interpretation, chronicle, fantasy, idea, literary genre

УДК 398.8(477)

Галина ЛИТВИНЕНКО

ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІРИЧНОГО ГОРИЗОНТУ У СВІДОМОСТІ НОВІТНЬОЇ ПАМ'ЯТІ ЕТНОСУ

Досліджуються генетичне коріння народного поетичного мислення у контексті еволюції фольклорної свідомості. Акцентується увага на безперервному процесі функціонування народної пам'яті. Аналізується система зникнення і оновлення фольклорних текстів як інформаційного підґрунтя.

Ключові слова: архетипний образ, фольклорне мислення, міфологічна інформація, свідомісне відображення, генетичні еволюційні процеси, історичне мислення.

Вітчизняні вчені здавна торкалися проблеми генезису фольклорної пам'яті. Видатний фольклорист В. Гнатюк у праці “Вибрані статті про народну творчість” досліджував значення народної пам'яті у контексті етногенезу. Він акцентував увагу на безперервному процесі функціонування народної пам'яті, вказуючи на існування системи зникнення й оновлення фольклорних текстів як інформаційного базису свідомості. В. Гнатюк наголошував на базовій міфологічності фольклорної свідомості, на своєрідній “поетичній логіці” або свідомості умовної реальності. У перших спробах визначення міфогенезису вчений точно відчував пам'яттєву етапність і свідомісно-концептуальні “перетворення” архетипів несвідомого, які передаються від покоління до покоління; наголошував на тому, що “...міфологія одної епохи перемінюється в поезію дальшої епохи, а поезія в казки ще дальшої” [3, с. 207]. Таким чином, дослідник вказував на розподіл міфологічного рівня свідомості на художній та логічний

(фольклорний та науковий), на зникнення чуттєвої однозначності при сприйнятті колишньої міфологічної інформації й посилення логічного, раціонального начала, також на виділення свідомості людини як ідентифікованої моделі відстороненого, суб'єктивізованого погляду на світ. Завдяки цьому так чи інакше фіксується виразна лірична свідомість сприйняття і обробки інформації.

О. Лазарев, у праці “Художественный метод фольклора”, говорячи, що “...відправна точка для розуміння фольклорного мислення як цілісної сформованої системи слов'янських народів припадає на епоху феодалізму” [8, с. 22]. Тобто фольклор цього періоду зафіксував ідейну та світоглядну парадигму світовідчуття як сформовану домінанту – *усну інформаційну систему*, яка втілювала коди-образи для розуміння цілого типу мислення.

Після розпаду міфомислення “новостворене” фольклорне мислення мало виразні інтерпретаційні рівні вираження інформації: архаїчний (міфологічний, що базувався на образних архетипах тотемічного мислення), обрядовий (синкретичний), у якому представлені елементи і архетипного образу (міфологічного), і фольклорного (художнього – дистанціоноване сприйняття світу, в основі якого лежить образна аналогія), але з чітким логічним началом без здатності сприйняття інформації як беззаперечної даності. Формуються види (роди) вираження інформації: епічний (сюжетний), ліричний (безсюжетний), базований на емоційному сприйнятті життєвого факту.

У передмові до видання “Історичні пісні малоросійського народу” В. Антонович і М. Драгоманов наголошували на наявності історично-поетичного аспекту свідомості народу-творця: “Історичні пісні малоросійського народу – усі пісні, в яких відтворилися зміни суспільного ладу цього народу, – як інші пісні відтворили в собі історію його релігійно-обрядового, інші – сімейного, економічного життя. Відібравши в друкованих і рукописних збірниках пісні, в цьому розумінні слова, історичні, ми одержали поетичну історію суспільних явищ у Південній Русі, в крайньому разі від IX ст. до таких сучасних подій, як припинення панщини” [5, с. 11]. М. Драгоманов у праці “Псованне українських народних пісень” вказував на зв'язок соціального оточення і фольклорної свідомості: “Така річ, як поезія простонародня, та й

писана, не живе сама по собі без психологічного ґрунту. Коли поезія вмирає чи псується, то, значить, є щось у душі народу або суспільності, що вмирає чи псується...”[10, с. 198].

Пізніше вітчизняні і зарубіжні вчені дедалі глибше розроблятимуть теорію народнопоетичного пізнання світу, завдяки чому вирізьбиться чітка система генезису та еволюції фольклорного мислення, у якій чітко окреслиться місце поетичного горизонту народної пам’яті.

Комплексний підхід до вивчення фольклору був характерний для праць О. Бодянського, В. Гнатюка, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, К. Квітки, Ф. Колесси, П. Куліша, М. Максимовича, А. Метлинського, М. Мошинського, І. Франка.

Слід відзначити, що українське фольклорознавство, звільнившись від пут соціологізації науки, ідейної заангажованості сприйняття фольклорного мислення, почало розвивати власний погляд на генезу та еволюцію народної культури, яка нині сприймається як естетично-художній підмурівок сукупності усїєї системи знань про світ. У наш час спостерігається побільшена увага саме до витоків як основної домінанти розуміння структури народного поетичного досвіду. Велика заслуга у цьому належить В. Бойку, П. Будівському, В. Буряку, С. Гриці, В. Давидюку, О. Дею, М. Дмитренку, Л. Дунаєвській, А. Іваницькому, В. Качкану, Л. Копаниці, О. Киченку, Н. Малинській, О. Мишаничу, Г. Нудзі, Ф. Погребеннику, В. Погребеннику, О. Правдюку, Г. Сокіл, Н. Шумади та ін.

У контексті виявлення генезису фольклорного мислення помітна ґрунтовна праця Л. Копаниці “Українська лірична пісня: еволюція поетичного мислення”, у якій зазначається, що “у кожному разі, виявляючи історичну динаміку такого екзистенційного фольклорного жанру, як народна пісня, сам процес його становлення, від “архетипів” міфопоетичної свідомості до світоглядних і звичаєвих структур, ми уявляємо не тільки з позиції теорії реліктів чи як суму поетичних засобів, а як складний психокультурний феномен” [7, с. 216]. Л. Копаниця, досліджуючи ліричну пісню, саме і виходить в аналізі її поетичної і світоглядної системи з міфодосвіду народу як архетипно-образної бази свідомості. Реставрація головних структурних концептів не мислима без відновлення хоч основних архетипічних структур

творів як праматриці сприйняття. Дослідниця звертає особливу увагу на психологічну роль пам'яті і зазначає: “Що ж до психологічної ролі пам'яті у фольклорному процесі та народній поезії, зокрема, то тут треба визнати, що це, звичайно, окреме і важливе питання, яке не можна обмежити лише проблемою усного побутування фольклорного твору та його формульністю чи смисловою упорядкованістю матеріалу в пісні... Йдеться про таке поетичне мислення в образах, перекладених на рівень міфологічної мови і керованих ритуалом як певною знаковою системою, що править функціонуванням народної культури, та відбір, уточнення і переосмислення мінімальних елементів, котрі забезпечували функціонування своєрідного “словника” традиції як основного виду соціальної пам'яті людства. Те, що вивчення пісні було зневолено і обмежено лише аналізом текстів, виявилось фатальним для осягнення її сутності. Для того, щоб зрозуміти секрети буття пісні, необхідно повернутися до примітивної міфології і ритуалу, шукаючи в них, як вдало сказав К. Леві-Стросс, “психологічну біографію людини” [7, с. 217].

Л. Копаниця акцентує увагу на значенні ритуалу, як дії, що виходить за межі кінцевих потреб і складності повсякденності, дії, в якій людина підноситься над ними, привносячи в життя її безпосереднє естетичне переживання. На думку дослідниці, це дія, в якій людина звикла переноситися зі сфери повсякденного життя в інший світ – прекрасний, де є порядок, гармонія. І ритуал, і гра, і пісня, що “розігрується” і прибирає форми і функції ритуалу й гри, однак не в чисто генетичному плані, відкривають ще одну рису священної дії – вони збагачують недовершений світ, хаос буття якоюсь перебутньою, обмеженою довершеністю. У осмисленні інтелектуально-образного начала фольклорного мислення цікава концепція-класифікація фольклорних текстів А. Павіні [9], що базована на психологічному принципі відображення всіх видів творчості народу. Як справедливо зазначає В. Буряк, “...ця концепція акцентує на поняттєво-смисловому рухові інформаційного свідомісного відображення, а отже, вирізьблює первинний етап інтелектуалізації інформації” [2, с. 42]. На його думку, “фольклорне мислення ділиться на три горизонти: фольклор інтелекту – це оповідні форми літератури (байка, казка, оповідь, міф, легенда), а також мовні форми (розповідні) – приказка,

загадка; фольклор почуття (музично-співові жанри); фольклор волі (пластичні мистецтва)” [2, с. 6]. Можна погодитися з дослідником, що цей поділ досить умовний, він і справді не виділяє соціосферу побутування тексту в контексті комунікації, але ми згодні, що тут наявна спроба пояснити генезис фольклорного мислення на рівні раціоналізації почуття (рух, динаміка), довести те, що розщеплення міфомислення й утворення все ще синкретичної фольклорної (але вже за ознаками художньої) свідомості – це рух до свідомісного індивідуального дистанціонування від життєвого факту (суб’єктивізоване мислення), утворення аналітично-образної індивідуально-авторської творчої функції.

Проблема розуміння генетичних та еволюційних процесів народної образної свідомості є новим рівнем наукового осмислення міфологічної проблематики, де фольклорна свідомість представлена як система, що визначає менталітет, долю цілого етносу. Учені детально аналізують архетипіку народного творчого мислення як базового. О. Киченко у праці “Вступ до теорії фольклору” формулює такі етапи становлення образної фольклорної свідомості:

1. Злитність древньої свідомості дифузним комплексом предметів – думок – дій;
2. Посилена робота фантазії, міфологічне “перевертєнство”, прагнення не лише виробляти (додавати до природи) необхідні речі, але й визначати їх призначення;
3. Можливість пізнання речей та їх внутрішніх ідей у формах загальних понять про речі, тобто в узагальненнях, образних порівняннях, паралелізмах;
4. Вираження уяви (узагальнень порівнянь, паралелізмів) у різних сферах нижчої й вищої міфології, формування й закріплення змісту образу, його семантики;
5. Етап ритму і слова, народження словесного образу як усталеної універсальної структурно-семантичної єдності” [6, с. 88].

У цій системі О. Киченка етап ритму слова фіксується найпізніше. Це свідчить про те, що поетичне, ліричне мислення виокремлювалось поволі, являючи собою вищу художньо-інтелектуальну функцію народної свідомості.

Еволюція художньої свідомості народу в епоху феодалізму – це еволюція від епічного до історичного мислення. Епічне мислення чимдалі звільнялось від історичних реалій, тяжіло до побуту. Вираження емоційної сфери, поступово звільнюючись від

епічних форм уявного, знаходить свої форми вираження і відтворює настрої звичайних людей.

Лірична форма вираження інформації, як зазначав О. Дей у праці “Поетика української народної пісні”, це духовне явище, “яке охоплює різноманітні з генетичного, семантичного і функціонального поглядів твори, що диференціюються ще й за емоційною тональністю зображення дійсності” [4, с. 4]. Вчений акцентував на тому, що саме ця емоційність ламає стереотипні форми вираження, тому народна пісня не вписується у звичні архітекtonіки народного тексту. “Концепція народнопісенних творів, на його думку, її специфіка, принципи і засоби обумовлюються й визначаються світоглядом колективного творця, його концепцією дійсності, колективною формою художнього пізнання останньої в процесі трудового досвіду, з одного боку, і поліфункціональної природи пісенності та умовами її суспільного існування й збагачення, з другого. Функція композиції – своєрідно відтворити – у художньому узагальненні зв’язки, існуючі в дійсності, в основних рисах моделювати саме життя” [4, с. 4].

Привертають також увагу роздуми П. Богатирьова про літературну та фольклорну традиції тексту як про дві різні тенденції відображення факту. “У галузі фольклору, – зазначав вчений, – реактуалізація поетичних фактів значно нижча. Якщо всі носії відомої творчої традиції померли, то вона вже не може бути оживлена, тоді як у літературі факти вікової, навіть багатовікової давності з’являються знову і стають продуктивними” [1, с. 372]. Виходячи з цього існування фольклорного твору передбачає групу, яка його засвоює і санкціонує. Дослідник акцентував на тому, що при дослідженні фольклору слід постійно мати на увазі як основний фактор *попередню цензуру колективу*, бо при розгляді фольклорного тексту мовиться не про моменти, які передують його народженню, не про “зачаття”, не про ембріональне існування, а про “народження” фольклорного факту як такого і про його подальшу долю. Попередня цензура колективу найчастіше “дає тріщину” у творах високої індивідуалізації сприйняття інформації, які і представляє народна пісня, оскільки ліричне, емоційне начало погано “вводиться” в канон. Почуття при вираженні інформації безмежне, багатоасоціативне. Саме тому деякі народні ліричні пісні сягають такого рівня, на якому знаходиться ліричний авторський

вірш. Різниця полягає лише в тому, що канон все ж програмує узагальнену модель вияву почуттів, тобто певне обмеження особистісної, нетипової реакції на факт. П. Богатирьов вказував на явище у німецькій етнографії, що називається “знижений культурний фонд” (gesunkenes Kulturgut). Це той рівень системи, до якого, входячи, твір літературної творчості “обирає” закони (канон), що характерні фольклорному мисленню. Таким чином поетичний твір поза фольклором і той же твір, запозичений фольклором, зовсім різні два факти. Ламання фольклорної каноніки для ліричного тексту вмотивоване природою ліричного (емоційного) сприйняття як найбільш суб’єктивізованого у кожній художній системі.

Проблема збереження ліричного горизонту народної пам’яті надзвичайно актуальна, оскільки, це, з одного боку, найвразливіший (найемоційніший) рівень свідомості, з іншого – цей рівень свідомості найближче стикається з новітньою пам’яттю етносу. За твердженням В. Буряка, “народна художня пам’ять, що має свою систему інформаційних координат (парадигма народної художньої свідомості), у кожному столітті синхронізується з інформаційним свідомісним полем часу і виробляє нову свідомісну парадигму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства.- М.: Искусство, 1971. – 394 с.
2. Буряк В.Д. Фольклорне, художнє та публіцистичне мислення у контексті інтелектуально-образної еволюції. Дис-ція на здобуття вч. ступ. доктора філологічних наук. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. 2003. – 462 с.
3. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наук. думка, 1966. – 246 с.
4. Дей О.І. Поетика української народної пісні. – К.: Наук. думка, 1978. – 251 с.
5. Исторические песни малороссийского народа, с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. - К., 1874. – Т. 1 – С. 112.
6. Киченко А. С. Введение в теорию фольклора. -Черкасы. 1998. – 175 с.

7. Копаниця Л.М. Українська лірична пісня: еволюція поетичного мислення. Дисертація д-р філол. наук. – К., 2000. – 429 с.

8. Лазарев А. И. Художественный метод фольклора. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та. 1985. – 50 с.

9. Povina Alfredo. Teoria del folklor. Cordoba. 1954.

10. Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство// Збірник філологічної секції наукового товариства імені Шевченка – Т.3. – Л. 1890.

Г.ЛИТВИНЕНКО

ПРОБЛЕМА ИСТОРИЧЕСКОГО СОХРАНЕНИЯ ЛИРИЧЕСКОГО ГОРИЗОНТА В СОЗНАНИИ НОВЕЙШЕЙ ПАМЯТИ ЭТНОСА

Исследуются генетические корни народного поэтического мышления в контексте эволюции фольклорного сознания. Внимание акцентируется на бесконечном процессе функционирования народной памяти. Анализируется система исчезновения и возрождения фольклорных текстов как информационной базы.

Ключевые слова: архетипный образ, фольклорное мышление, мифологическая информация, сознательное отображение, генетические эволюционные процессы, историческое мышление.

G. LYTUVYENENKO

THE PROBLEM OF HISTORICAL SAVING OF LYRIC HORIZON IN THE CONSCIOUSNESS OF ETHNIC MODERN MEMORY

There are researches of genetics of life folk consciousness in context of evolution of popular folk thinking. A lot of attention is located in endless process of function of life folk member. Analyzed a system of disappearing and born folk texts, which is like information core.

Key words: archetype and image system, life folk consciousness, mythological information, genetics processes of evolution, historical popular thinking, conscious mind.